

Lezing 8 maart 2020 Internationale Vrouwendag

Vrijheid in verbondenheid

Birgit Verstappen

Vrijheid heeft veel gezichten.

Voor mij is de hoogst haalbare vrijheid de innerlijke vrijheid, die tegenstellingen opheft en die maakt dat mijn welzijn en geluk niet afhangt van factoren buiten mij. We kunnen het leven niet altijd naar onze hand zetten, maar we kunnen wel zoeken naar een krachtbron in ons zelf, zodat we, ondanks alles wat ons overkomt, scheiding, ziekte, onrecht, toch innerlijk vrij en in balans zijn. Denk aan Nelson Mandela die ondanks alles een boodschap van hoop verkondigde.

Er is de vrijheid die ik 'luchtkasteel vrijheid' noem. We stellen ons voor zo vrij te zijn als een vogel, zonder bindingen, beperkingen, zonder ziekte of dood. Via de techniek, zo beloven wetenschappers vanaf de 17^e eeuw, zal ons dat lukken. We zullen ons bevrijden van alle aardse en lichamelijke beperkingen en zo eindelijk werkelijk vrij zijn.

En er is de modderige, aardse vrijheid waarin we of we dat willen of niet verbonden zijn met elkaar. Een vrijheid met allerlei beperkingen en begrenzingsen, met naast alle mooie dingen, ook onrecht en lijden. Een vrijheid die van ons vraagt wakker en oplettend te zijn. Telkens opnieuw te vragen: Hoeveel vrijheid is er en voor wie? Hierop focus ik in dit verhaal.

In theorie, voor de wet, zijn we gelijk. Dat is al heel wat. De oorsprong van onze democratie ligt in de Griekse oudheid. In theorie was die gericht op *het bewerkstelligen van het welzijn van allen*, maar de praktijk zag er heel anders uit. Alleen rijke mannen mochten besluiten nemen. Zij die geen rijkdom of land bezaten, boeren en werklieden, barbaren en mensen uit de 'onbeschaafde' wereld, slaven en vrouwen, deze mensen hadden zich gewoon te voegen.

Constructies van verschil

Dit uitsluiten en overheersen van vrouwen, en andere groepen, werd gerechtvaardigd door te zeggen dat het niet anders kon omdat vrouwen en anderen nu eenmaal veel verschillen van de elite man. Die gewoonweg verzonnen of breed uitgemeten verschillen werden vervolgens niet positief gewaardeerd, maar gebruikt om anderen te knechten. De filosofieën van o.a. Aristoteles speelden hierin een rol. Doorheen heel onze geschiedenis zien we dit soort redenaties terug.

- Aristoteles: *'De relatie van de man tot de vrouw is die van een natuurlijke meerdere tot een natuurlijke ondergeschikte, die van een heerser tot een overheerste.'* (Politica)
- Schopenhauer (18^e eeuw): *'Vrouwen zijn van nature geschikt om als verpleegsters en onderwijzers van jonge kinderen te dienen omwille van de eenvoudige reden dat ze zelf kinderlijk, dwaas en kortzichtig zijn – in een woord, ze zijn hun leven lang grote kinderen.'*
- Darwin (19^e eeuw): *'Ik denk zeker dat vrouwen, hoewel ze in het algemeen moreel superieur zijn aan de man, intellectueel inferieur zijn.'* (Brief aan C.A. Kennard)

- *De SGP: mannen en vrouwen is door God een eigen “roeping en plaats” is gegeven, waarbij “de man het hoofd van de vrouw” is, en dat zitting nemen van de vrouw in politieke organen “strijdt met de roeping van de vrouw”. Het regeerambt is daarmee voorbehouden aan de man. Op 9 april 2010 droeg de Hoge Raad de Staat der Nederlanden op, maatregelen te nemen zodat de SGP 'het passief kiesrecht aan vrouwen toekent'. Op 16 maart 2013 besloot de partij dit recht formeel aan vrouwen toe te kennen.*

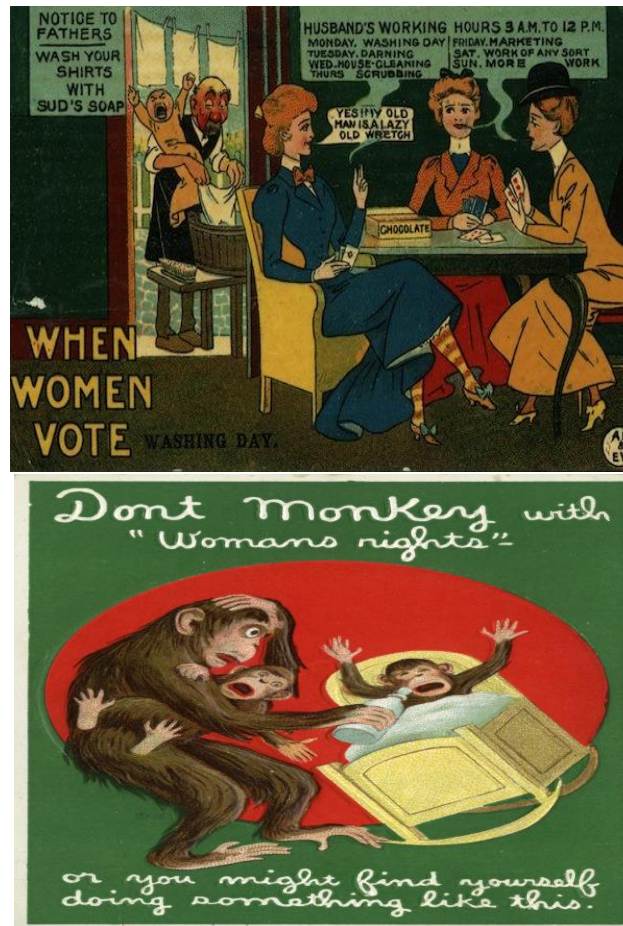
De eigendom bezittende, gestudeerde blanke westerse man maakt zichzelf tot de norm waaraan alles afgemeten wordt. Hij ziet zichzelf tot ver in de 20ste eeuw als natuurlijk heerser. Mensen die anders zijn, zijn ‘van nature’ ondergeschikt en moeten dienstbaar zijn. Ze zijn zogenaamd minder rationeel en meer emotioneel, ze staan dicht bij de natuur. Zo scheppen deze elite mannen zich ‘dienstklassen’ die ‘naar hun aard’ gehoorzaam moeten zijn aan hun ‘natuurlijke’ meerdere. Deze dienstklassen worden in stand gehouden door wet, educatie, middels taal, socialisatie en bruut geweld. De redenties die opgevoerd waarom bepaalde mensen ondergeschikt zijn, noem ik constructies van verschil. Op basis van verzonnen of opgeblazen verschillen worden ongelijke machtsverhoudingen, uitbuiting en discriminatie gerechtvaardigd. Hele bevolkingsgroepen worden hierdoor op één hoop gegooid, en gekoppeld aan iets dat hen ontmenselijkt. Neem bijvoorbeeld Hitler die Joden ‘bacteriën’ noemde. Of denk aan uitspraken als ‘stinkchinezinnen’, aan ‘vuile homo’, ‘domme gans’, of ‘doos’. Voor stinkende, vieze, domme mensen, die niet meer zijn dan dieren, dingen of bacteriën hoeft je geen respect te hebben.

Constructies van verschil

- bedenken we zelf
- ze zijn niet ‘de’ werkelijkheid, ook al zeggen sommigen dat ze ‘natuurlijk’ of door God en Allah gegeven zijn
- ze worden bedacht om bepaalde belangen te behartigen
- scheppen afstand tussen ‘wij’ en ‘zij’
- sanctioneren machtsverhoudingen of uitbuiting en uitsluitingspraktijken

De geschiedenis leert dat iedere groep die te maken krijgt met discriminatie, zélf zal moeten opstaan. Tijdens de Franse Revolutie in 1789 bijvoorbeeld werd bloedig gevochten voor *vrijheid, gelijkheid en broederschap*. De rechten voor vrouwen heeft de vrouwenbeweging later zelf moeten bevechten.

De vrouwen die streden voor de goede zaak, werden beschimpt en belachelijk gemaakt. Aan spotprenten uit die tijd zie je heel goed dat geprivilegieerde mannen bang waren hun macht te verliezen. Wat zou er gebeuren als vrouwen mannenrechten zouden verwerven? Draaien de rollen dan niet om en worden mannen dan gedegradeerd tot de dienstklasse?

Bezint eer u begint, is hier het motto. Ook zie je dat vrouwen afgebeeld worden als kleine meisjes die het woord vrouw niet eens kunnen spellen, en die alleen goed zijn voor seks. Het verschil met de redelijke man is enorm in dit . Kleine meisjes kun je toch geen kiesrecht geven?!

Het belachelijk en klein maken van vrouwen die hun rechten opeisen doet zich opnieuw voor als in de jaren zestig de eerste feministen de barricaden opklimmen. Ze worden spottend Dolle Mina's genoemd en weggezet als ontaarde wezens. Iedere zichzelf respecterende vrouw zou zich er verre van moeten houden.

De strijd gestreden?

Is met het verkrijgen van kiesrecht en allerlei andere rechten die gelijk getrokken zijn de strijd nu gestreden of is het belangrijk dat we wakker blijven?

Ik denk dat laatste. Om allerlei redenen. Ik noem enkele punten van aandacht zonder enige pretentie van volledigheid.

Externe factoren

In onze samenleving wordt nog altijd anders tegen vrouwen aangekeken. Zo is er een sisverbod naar vrouwen nodig, zoals in Rotterdam. En een man die stevig in zijn schoenen staat, krijgt een compliment, maar een vrouw met hetzelfde gedrag is 'dominant'. Een man die zegt waar het op staat, staat zijn mannetje, is *in the lead*, en goedgebekt, een vrouw heeft 'haar op haar tanden'. En in Amerika zit nu een president die zonder blikken of blozen vrouwen wegzet als tweederangs burgers. Om over machtige filmproducer Harvey Weinstein - recent veroordeeld voor seksueel misbruik - maar niet te spreken.

Ik heb in mijn werk als adviseur al vaker managers horen verwijzen naar het 'kippenhok', dat is de afdeling waar vooral vrouwen werken. Ik heb zo'n denigrerende opmerking nog nooit gehoord met betrekking tot een mannenafdeling. En er zijn nog steeds mannen die niet graag onder een vrouw werken of zich moeilijk kunnen voorstellen dat zij leiding kan geven. Met één of twee zulke mannen in een sollicitatiecommissie kom je moeilijk door het glazen plafond heen. We zien dat vrouwen in Nederland nog steeds minder verdienen voor hetzelfde werk, en we zien dat beroepen waar het aantal vrouwen in toeneemt, zoals rechter, de status van dit beroep daalt! Evenals de salariering!

Ook is onze taal nog lang niet altijd vrouwvriendelijk. Denk aan mannentaal en vrouwenpraat. Mannelijke voornaamwoorden zoals rechter, hoogleraar, chirurg, burgemeester worden als neutraal voorgesteld en door vrouwen in dat beroep geaccepteerd. Terwijl, toen mannen in traditionele vrouwenberoepen gingen werken, de naam van die beroepen snel veranderde: verpleegster werd verpleegkundige, directrice directeur. Zo zijn er legio voorbeelden, maar veel belangrijker dan deze externe factoren zijn de hindernissen in onszelf.

Intern

Paulo Freire, bevrijdingspedagoog, beschrijft hoe mensen die lange tijd onderdrukt en achtergesteld zijn, zelf erin gaan geloven. Vrouwen zijn vaak zelf haar ergste ondermijner. Ik heb Maij Weggen, als toenmalig commissaris van de koningin, eens horen vertellen hoe mannen met nog geen voltooid eerste wethouderschap achter de kiezen zich zelfverzekerd als burgemeester kandidaat stellen, terwijl vrouwen met al twee termijnen succesvol achter de rug heel bescheiden aan haar vragen of het misschien mogelijk is om heel misschien ...! Ik merk het ook in mijn eigen coaching praktijk. Vrouwen op leidinggevende posities zijn soms onzeker. Ze hebben eeuwenlang gehoord dat ze vooral dienstbaar, luisterend, charmant, lief en aardig moeten zijn, en nu bevinden ze zich in posities waarin ze ook beslissingen moeten nemen die niet iedereen welgezind zijn. Generaties van onderschikking, schud je niet zomaar van je af. Er is echt nog veel innerlijk werk te doen op het terrein van zelfvertrouwen, eigenwaarde en autonomie.

Ik kan ook kleine, op het oog onbelangrijke voorbeelden geven, maar die toch iets laten zien van onze geschiedenis, en van de oude machtsposities die veel vrouwen onbewust

verinnerlijkt hebben en die veilig en vertrouwd voelen. Bijvoorbeeld: als een hetero stel twee auto's heeft, wie rijdt er dan over het algemeen genomen in de grootste auto? Of, als een man en vrouw samen op pad gaan, wie zit er dan aan het stuur? Hoeveel mannen zouden dit willen omdraaien? En hoeveel vrouwen houden dit in stand omdat ze het als 'natuurlijk' ervaren? Even googlen en ik kom op een autosite met een foto van een dikke auto waar de slogan boven staat: de auto die je rijdt wordt door vrouwen belangrijk gevonden.

En dan deze foto van kinderspeelgoed: zouden er ook foto's zijn waar de mannelijke barbiepop Ken afgebeeld staat naast een Fiat 500?

Of iets anders: Welke man vindt het prima om bij huwelijk de achternaam van een vrouw aan te nemen, of de kinderen de achternaam van de vrouw te geven, en waarom problematiseren vrouwen dat niet? Of waarom protesteert een groep meisjes niet als je zegt: kom op jongens we gaan verder, terwijl als je een groep jongens aanspreekt met: kom op meiden, aan de slag, dit wel als een belediging opgevat wordt door de heren.

Ongelijkheid zit in al deze zogenaamde 'kleine' dingen. Ik kan zo eindeloos doorgaan.

Complexer dan seksisme en patriarchaat

Om goed zicht te krijgen op ongelijkheid is alleen spreken over patriarchaat - als de overheersing van mannen over vrouwen - te algemeen en te ongenueanceerd. Naast seksisme, zullen we ook andere zaken als bijvoorbeeld ras, klasse, immigratie status, leeftijd en gezondheid mee moeten nemen als het gaat over gelijkberechtiging. Een vrouw kan namelijk ook heel goed zelf anderen overheersen, én tegelijkertijd zelf achtergesteld worden. Neem bijvoorbeeld blanke vrouwen in Zuid Afrika. Die hadden tot 1930 geen stemrecht, maar ze hadden wel degelijk meer in de pap te brokkelen dan een gekleurde man of vrouw die pas in 1984 stemrecht kregen!

En ook hier en nu: mijn positie als hoogopgeleide westerse, middenklas witte vrouw is echt anders, meer bevoorrecht, dan die van een gehandicapte, laagopgeleide, gekleurde, eerste generatie immigrant.

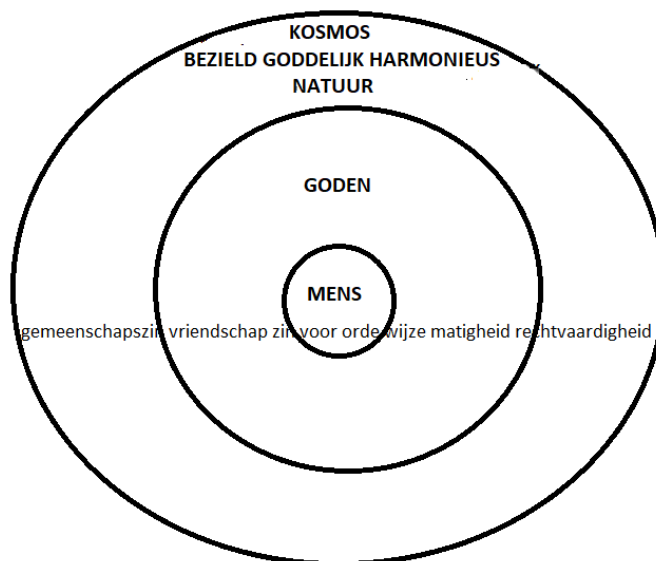
In plaats van te spreken over het mannelijke patriarchaat, gaat de Duitse wetenschapster Elisabeth Schüssler Fiorenza daarom spreken over kyriarchaat. Kyriarch betekent machthebber en kan zowel op mannen als op vrouwen slaan. Het woord verwijst naar het patriarchaat, maar verbreed de analyse van discriminatie van vrouwen door mannen, door tegelijk ook te kijken naar racisme, hetero-seksisme, klassisme, ethnocentrisme, leeftijdsdiscriminatie en andere vormen van onderdrukking.

Kyriarchaat:

- de ene persoon kan in de ene situatie overheerst worden en in de andere zelf geprivilegieerd zijn
- daarom naast sexe specifieke discriminatie ook aandacht voor racisme, hetero-seksisme, klassisme, ethnocentrisme en leeftijdsdiscriminatie, **antropocentrisme** en andere vormen van geïnternaliseerde en institutionele onderdrukking
- dit zijn met elkaar verbonden, elkaar beïnvloedende, veelvoudige systemen van overheersing en onderdrukking

Op allerlei manieren worden verschillen tussen mensen uitvergroot of gewoonweg verzonnen om daarmee vervolgens onderdrukking te rechtvaardigen. In mijn eigen wetenschappelijk onderzoek heb ik gezien hoe met name natuur een belangrijke rol krijgt hierin. Ik heb daarom ook antropocentrisme toegevoegd aan het lijstje. Antropocentrisme betekent dat op een bepaald punt in de geschiedenis de mens zichzelf centraal stelt, de mens als norm, bovenaan de hiërarchische ladder, boven en totaal verschillend van alle andere dieren en natuur.

De natuur is lang net als de mens als levend en bezielde werd voorgesteld, samengehouden door gemeenschapszin, vriendschap, zin voor orde, wijze matigheid en rechtvaardigheid. De mens is opgenomen en onderdeel van een harmonieus, levend geheel.

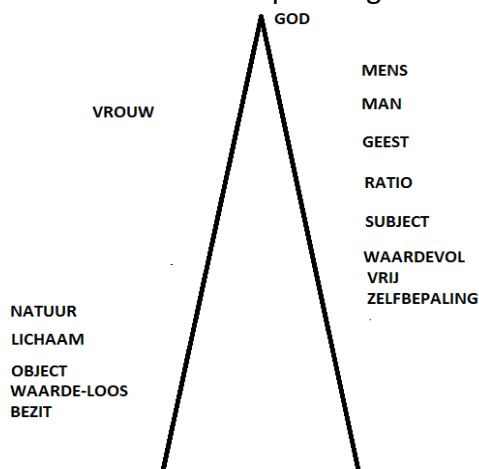

Maar vanaf de 17^e eeuw wordt de natuur als totaal verschillend van de mens voorgesteld. De natuur is dan ineens niet meer dan een onuitputtelijke voorraadschuur van geestloze materie. Ze wordt door wetenschappers als slavin verbeeld, die we moeten knechten. We mogen, en moeten zelfs, haar onze wil opleggen.

“Het gaat erom de natuur tot slavin te maken en haar vorm te geven via mechanistische technieken”, aldus de Engelse filosoof Francis Bacon (1561-1626). Het doel van de wetenschap is “het teruggeven en opnieuw bekleden van de mens met het oppergezag en de macht (...) die hij in het eerste stadium van de schepping had.”

Natuur en dieren zijn niet meer dan dingen, objecten. Waar mannen konden neerkijken op vrouwen omdat die zogenaamd te emotioneel zouden zijn en geen of verminderde rationele vermogens zouden hebben, wordt het nog een graadje erger voor de dieren, die zelfs geen gevoelens zouden hebben. Volkomen onzin, ook wetenschappelijk allang achterhaald, maar helaas feitelijk nog altijd algemeen geaccepteerd. Dieren hebben geen waarde voor zichzelf. Zij zijn de ultieme ander, de non-personen, de ultieme dienstklasse die ‘van nature’ ondergeschikt is. We mogen ze een leven naar hun aard ontzeggen. Nergens is dat zo duidelijk zichtbaar als in de bio-industrie. Ik ben ervan overtuigd dat zolang natuur en dieren als object worden behandeld, het dweilen met de kraan open is. Als we vrijheid en gelijkberechtiging willen voor vrouwen dan zullen we onze blik moeten richten op *het welzijn van allen*, en ook *antropocentrisme* (het centraal stellen van de mens, ver verheven boven de rest van de natuur) moeten durven aanpakken.

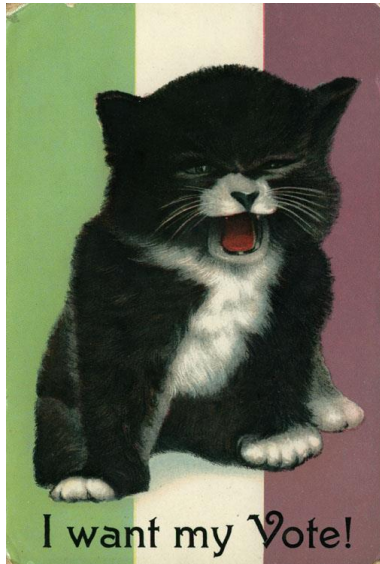
Hoe zijn deze verschillen geconstrueerd? Aan de ene ‘hoog gewaardeerde kant’ zette men God, geest, ziel, man, ratio, cultuur, subject en aan de andere kant, lager op de hiërarchische ladder, staan natuur, lichamelijke, materie, object. De vrouw krijgt een soort tussenpositie toebedeeld, niet helemaal zo rationeel als de man, maar ook weer niet helemaal natuur, hoewel ze daar wel erg dichtbij staat. Aan top staat de blanke, universitair geschoolde, heteroseksuele, welgestelde man, ergens op de bodem dieren in de dierindustrie. Onze heilige koe, de auto, vertegenwoordigt nog meer waarde dan een levende koe. Wie met een dier wordt vergeleken, heeft wel de absolute bodem van de hiërarchie bereikt en kan op weinig medeleven en respect rekenen.

In spotprenten zien we dit heel goed. De vrouw als een niet serieus te nemen boos katje. Of de vrouw als domme koe. Hoe laag kun je zinken? Een vergelijking die niet alleen de vrouw

maar ook de koe haar waardigheid ontnemt, want ook zij is niet dom.

Het vergelijken van mensen met dieren treft iedereen waar we een hekel aan hebben of die we willen degraderen. Erdogan wordt afgebeeld als vieze bruine straathond, of een zwarte man als een soort vreemde vogel die net uit een ei gekropen komt.

Waarderen van verschillen en verwantschap

Hoe groter het verschil en de afstand met wat hoog op de hiërarchische ladder staat, hoe harder de discriminatie of uitbuiting. Het is belangrijk dat we dit patroon doorzien en dat we leren van natuur, door van de ene kant verschillen juist positief te waarderen als verrijking en bron van levenskracht en van de andere kant de verwantschap en samenhang die er is tussen onszelf en anderen mensen, dieren en natuur meer te benadrukken.

Creëren van ontmoetingplekken

Bovendien is het belangrijk om ontmoetingsplekken te creëren, zodat we elkaar in levende lijve te ontmoeten. Als we elkaar in de ogen zien, en elkaars verhalen horen, wordt het al

veel moeilijker om elkaar tot object te maken. Maar dat ontmoeten is nog niet zo gemakkelijk. We leven vaak in een klein kringetje met weinig diversiteit. Hoe gevarieerd is bijvoorbeeld uw vrienden en kennissenkring? Hoe bekend bent u met het leven van vluchtelingen, met de discriminatie waar iemand met een Aziatisch uiterlijk mee te maken krijgt, met het leven van dieren in de dier-industrie? Vaak alleen van horen zeggen.

Verbondenheid, diversiteit, samenwerken

Elkaar ontmoeten betekent, dat we ons vermogen tot empathie en reflectie gebruiken en de rust en de tijd nemen om inzicht te krijgen in wat levenskwaliteit voor ieder betekent. Het houdt in, dat we ons zelf niet tot norm maken en onszelf niet afschilderen als totaal verschillend en afgescheiden van de ander. Het houdt in dat we stoppen met langs elkaar heen leven, maar ons onlosmakelijk met de ander verbinden. Het vraagt dat we ons open stellen en bereid zijn te luisteren naar elkaar, het vraagt ook om de moed tot spreken. Ons verhaal doen, ook al voelen we dat er weerstand is en mogelijk repercussies of ridiculisering.

Het houdt in dat we samenwerken met elkaar – en met de aarde, in plaats van elkaar trachten te overheersen en domineren. Alleen door samen te werken, met de blik op het welzijn van allen, is echte vrijheid (en duurzaam geluk en vrede) te realiseren. Dit alles vraagt om een *voortdurende* dialoog, die nooit af is. Dat een dergelijke dialoog gevoerd kan worden is voor mij één van de hoogste vormen van vrijheid.

Het voeren van zulke open gesprekken is ook bevrijdend omdat mijn beperkte blik steeds weer open gebroken wordt. Dergelijke gesprekken zijn bevrijdend, vervullend en bron van wijsheid, zo is mijn ervaring.

Het is belangrijk dat we zulke ontmoetingsplekken creëren, divers samengestelde groepen, waar geluisterd wordt naar elkaar, en met voorrang naar hen die onderaan op de maatschappelijke ladder staan. Want zij zijn het die de vele subtiele en minder subtiele vormen van onderdrukking en uitsluiting het scherpst aan den lijve ondervinden.

